

На Поділлі легенда з Талмуда увійшла в український фольклор

Жив колись у містечку Сатанів ксьондз Якуб Калинський. І було у святого отця хобі — колекціонування місцевих легенд і переказів. У 1861 році з ксьондзом зустрівся його православний колега — священник Михайло Орловський, який готував історико-статистичний огляд для «Подільських єпархіальних відомостей». У своєму нарисі Орловський приділив увагу і євреям, згадавши, зокрема, що під час нападу турків на Сатанів юдеї сховалися від яничар у місцевій оборонній синагозі. Записав він, зі слів ксьондза, і ще один цікавий епізод: «Євреїв (загиблих під час захоплення міста яничарами в 1676 році) поховали при синагозі з північного боку й насипали над ними високий квадратний курган, обведений кам'яною стіною. Щорічно євреї в певний час поминають убитих за своїм обрядом: вони обводять курган ниткою й кидають на нього цибулю з часником...».

Це лише одна з байок, які подоляни розповідають про сусідів-євреїв. Ніхто з найбільш маститих фахівців у галузі юдаїки про подібний «обряд» нічого не чув. Можливо, це викривлене відлуння звичаю обертати червоною ниткою гробницю праматері Рахелі поблизу Бейт-Лехема і використовувати її потім у якості оберега.

Відзначимо, що більшість історій від ксьондза Калинського — відверті казки. Але не всі. До південної околиці Сатанова примикає Гусикова гора, яка з найдавніших часів вважалася священною. Вчені нарахували тут більше двох десятків курганів різних епох, найбільші з яких відносяться до скіфського періоду. Про них, зі слів ксьондза, Михайло Орловський записав наступну легенду.

Мовляв, за часів Хмельниччини, коли брацлавський полковник Данило Нечай зі своїми козаками наближався до Сатанова, йому назустріч вийшли захисники міста — вдова й сім її синів, кожен із яких стояв на чолі власної дружини. Сили були нерівні, і всі сміливці загинули. Полеглих поховали в семи курганах.

На фото –розкопки одного із легендарних курганів. Як бачимо - це класичне ранньоскіфське поховання. Фото з архіву Відділу культури Городоцької РДА

А це вже відгомін відомого єврейського переказу про вдову Ханну й сім її синів, зафіксованого в Книгах Макавеїв і Талмуді.

Відбулася ця історія за часів царя Антіоха Епіфана, що правив Юдеєю в II столітті до н.е., який зобов'язав євреїв поклонятися кам'яному ідолу. Вирішивши дати урок підданим, Антіох наказав привести до нього Ханну й сім її синів, які славилися побожністю і праведністю.

Підкликав цар старшого сина:

— Покажи приклад своєму народові, поклонися цьому грізному божеству, — наказав Епіфан.

Але хлопець відмовився, процитувавши вірш із Тори: «Я Господь, Бог твій. Та не буде в тебе інших богів, крім Мене...», — і владика відразу ж наказав стратити непокірного.

Другий, третій, четвертий, п'ятий і шостий сини вчинили так само, і всі вони були вбиті.

Нарешті, підійшла черга молодшого сина. «Вклонися ідолу», — наказав йому цар. Хлопчик відмовився. Антіох вирішив вдатися до хитрощів і пошепки запропонував: «Я зараз кину на підлогу свій перстень, а тобі, аби залишитися в живих, тільки й потрібно, що підняти його і віддати мені». Він розраховував, що коли дитина нахилиться за кільцем, усі присутні вирішать, що той схилився перед статуєю. Але хлопчик розгадав хитрість і не дав себе провести.

Коли дитину забирали на страту, мати нахилилася до нього і прошепотіла: «Сину мій, йди і скажи Аврааму, своєму батькові: «Ти воздвиг один вівтар [на якому готувався принести в жертву Іцхака], я спорудила сім вівтарів [могил]». Потім жінка кинулася вниз із даху й розбилася на смерть.

Ймовірно, легенда про сім могил народилася серед євреїв Сатанова, для яких сім курганів біля Гусикової гори символізували сім могил-вівтарів Ханни. Цьому сприяли й уявлення про полковника Нечая як сучасного втілення кривавого Антіоха Епіфана. Згодом ця легенда перейшла у фольклор християн, які мешкали поруч. Тим більше, що до Нечая в Сатанові не мали особливої любові ні юдеї, ні католики, ні уніати, ні православні.

Уклавши у 1651 році мир із кримським ханом король Речі Посполитої, купуючи лояльність нових союзників, дозволив татарам по дорозі до Криму брати данину на українських землях. Хмельницький чудово розумів, що просування ханського війська буде супроводжуватися грабунком, тому наказав полкам Данила Нечая та Мартіна Небаби супроводжувати татар, аби мінімізувати збитки. Але це не допомогло. Воїни Ісляма III Ґерая спустошили Острог, Заслав, Бар і ще більше семи десятків міст і містечок. Не уникнув гіркої долі й Сатанів. З огляду на те, що «на хвості» ординців весь час висіло військо Нечая, усі татарські діяння народні перекази згодом приписали саме йому.

А нам залишилася легенда про сім курганів — цікавий зразок взаємопроникнення культур народів, що жили пліч-о-пліч.

Дмитро Полюхович, спеціально для «Хадашот»